

Teresa Kostkiewiczowa

MIĘDZY DRAMATAMI POLITYKI A IDYLLĄ OGRODOWĄ.
(WAKACYJNE REFLEKSJE O ZAINTERESOWANIACH
BADACZY PIŚMIENICTWA POLSKIEGO OŚWIECENIA
W POCZĄTKU XXI WIEKU)

W letni deszczowy dzień spoglądam na półkę, gdzie stoją (nie zawsze w idealnym porządku...) książki dotyczące XVIII wieku, i myślę o polskich badaniach nad tą epoką w minionych dziesięcioleciach, w czasie, kiedy mogłam bezpośrednio obserwować te prace, a później także w nich osobiście uczestniczyć. Wydaje się, że ich dzieje dwudziestowieczne, a szczególnie w drugiej połowie tego stulecia – z wyodrębniającymi się etapami, zwrotami i osiągnięciami – zasługują na szczegółowe opracowanie, zarówno w perspektywie dominujących i zmieniających się metodologii, kierunków i ujęć, jak i z punktu widzenia zainteresowań i dokonań zajmujących się tym obszarem uczonych o wyrazistych osobowościach, temperamentach badawczych i własnych terenach poszukiwań. Lata pięćdziesiąte ubiegłego stulecia z różnych powodów były bardzo pomyślne dla rozwoju zainteresowań oświeceniem. Wokół tej epoki skupiła się spora liczba badaczy należących do różnych pokoleń, ale w większości – młodych polonistów z zapałem podejmujących nowe wyzwania poznawcze i szlachetnie rywalizujących w dziedzinie rozpoznawania archiwaliów i niespenetrowanych wcześniej źródeł wiedzy o epoce. W takiej sytuacji podjęto przede wszystkim poszukiwania nieznanymi tekstów

Teresa Kostkiewiczowa – profesor emerytowany Instytutu Badań Literackich PAN i Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa.

literackich autorstwa zarówno najważniejszych twórców epoki, jak i pisarzy drugorzędnych i anonimowych. Naturalnym dążeniem osób zaangażowanych w te prace było przygotowanie krytycznych edycji dzieł najwybitniejszych poetów, których twórczość dostępna była dotąd jedynie w zachowanych pierwodrukach, albo w niepełnych, ułomnych wydaniach dziewiętnastowiecznych. Zbierano więc z zapalem rozproszone dokumenty źródłowe i teksty, prowadzące do scaleńia spuścizny Trembeckiego i Naruszewicza, Zabłockiego i Węgierskiego, Karpińskiego i Książnina, do uporządkowania filologicznej wiedzy o tekstach i edycjach Krasickiego, o poetach *minorum gentium*, o anonimowej twórczości towarzyszącej najważniejszym wydarzeniom politycznym, a także innym okolicznościom publicznym i prywatnym. Niestety, inicjatorom i pierwszym realizatorom tych prac nie było dane ich ukończyć i cieszyć się naukowymi efektami. Dopiero ostatnie dziesięciolecie przyniosło pełne i zamknięte – jak w przypadku Franciszka Zabłockiego – lub rozpoczęte, ale zbliżające się do ukończenia, jak w przypadku Adama Naruszewicza, Ignacego Krasickiego i Franciszka Karpińskiego krytyczne, opracowane zgodnie z wymogami edytorstwa naukowego wydania pism zebranych, często pomnożonych o odkrycia tekstów wcześniej nieznanych lub skonfrontowanych z edycjami nieodnotowanymi w stanie badań. Jak dotąd – nie znalazły jeszcze swego wydawcy skomplikowane pod względem edytorskim dzieła Książnina, ale otrzymaliśmy jednak płytę i edycję papierową zdjęć cyfrowych rękopisu *Poezyj* (Kraków 2006), co stanowi wielką pomoc w badaniach jego twórczości. W 2000 roku powstała również świetnie rozwijająca się seria „Biblioteka Pisarzy Polskiego Oświecenia”, w której ukazują się we wzorowych opracowaniach edytorskich dzieła pisarzy najwybitniejszych oraz mniej znanych, będące trudnym do przecenienia wyposażeniem warsztatów badawczych. Tak realizuje się po latach swoisty „testament” uczonych, którzy rozpoczęli po drugiej wojnie światowej nowy etap prac wydawniczych i naukowych nad epoką światła.

W podobnej sytuacji znalazły się prace nad gromadzeniem i edycjami pism okolicznościowych i politycznych. Dopiero w początku XXI wieku zaczęły się finalizować wieloletnie, rozległe

poszukiwania (w bibliotekach oraz archiwalnych zbiorach krajowych i zagranicznych) tekstów towarzyszących wydarzeniom z lat 1768–1772 i ukazały się – pod opieką ich inicjatora Janusza Maciejewskiego – kolejne tomy *Literatury Konfederacji Barskiej*, stanowiące milowy krok w poznawaniu sytuacji politycznej tego czasu, a także w oglądzie nastrojów, postaw i poglądów prowincji szlacheckiej w tych czasach trudnych i brzemiennych w skutki dla Rzeczypospolitej. Również kwerendy dotyczące twórczości okolicznościowej lat późniejszych nie zostały ukończone przez badaczy, którzy zgromadzili we własnych papierach ogromne zasoby znalezisk, tekstów i informacji o przekazach, odpisach i cyrkulacji w rękopiśmiennym najczęściej obiegu. Te bezcenne materiały udało się przynajmniej częściowo wykorzystać dopiero pod koniec lat dziewięćdziesiątych XX wieku i na początku stulecia następnego oraz doprowadzić do ważnych edycji źródłowych. Mamy więc na półce *Wiersze polityczne pierwszego rozbioru i sejmu delegacyjnego 1772–1775* w opracowaniu Barbary Wolskiej (Warszawa 2001) oraz *Wiersze polityczne Sejmu Czteroletniego. Część pierwsza 1778–1789* (Warszawa 1998) i *Wiersze polityczne Sejmu Czteroletniego. Część druga 1790–1792* (Warszawa 2000), które z papierów Edmunda Rabowicza opracowała Krystyna Maksimowicz. Otrzymaliśmy też opracowaną przez Marka Nalepę (wydaną w nietypowym, „dużym formacie” i równie nietypowym układzie – nazwisk autorów ułożonych według alfabetu) *Antologię poezji porozbiorowej lat 1793–1806. Między rozpaczą i nadzieją* (Kraków 2006). Wciąż brakuje jednak dalszego ciągu i zamknięcia prac nad edycją poezji okolicznościowej z czasów insurekcji kościuszkowskiej i ostatniego rozbioru, gromadzonej latami przez Edmunda Rabowicza, Romana Kaletę i w pewnym stopniu przez Juliana Platta. Jest to zadanie tyleż ważne poznawczo, ile zobowiązujące do wykorzystania dokonań i wysiłku osób, którym nie było dane oglądać efektów własnych poszukiwań prowadzonych ze znanstwem, pasją i oddaniem. Rysuje się też – ciągle pozostające w sferze nierozstrzygnięcia – pytanie o twórczość okolicznościowo-polityczną lat porozbiorowych, pierwszych dziesięcioleci XIX wieku, której poznanie jest niezbędne dla wiedzy o tym ważnym okresie naszych dziejów. Chciałoby się widzieć na półce taki tom – obok

tych dotyczących drugiej połowy XVIII wieku, bo dopiero wtedy możliwe byłoby syntetyczne spojrzenie na tę tak istotną w wiekach dawnych odmianę piśmiennictwa.

W latach pięćdziesiątych XX wieku zainicjowano też rozległe prace nad dziejami drukarstwa i księgarstwa oświeceniowego jako fundamentalnych instytucji służących produkowaniu i dystrybucji książki oraz upowszechnianiu idei epoki. Wiele zrobiono wtedy w tej dziedzinie, przede wszystkim dzięki nieustrudzonym badaniom i niezwyklej wręcz wiedzy jednego człowieka – Józefa Szczepańca. Jednak efektami tych poszukiwań i sumowaniem działań poznawczych przyszło cieszyć się również dopiero następnemu pokoleniu. Na naszej półce począwszy od 1992 roku ciągle przybywa opasłych tomów rejestrujących – na podstawie źródeł prasowych i ogłoszeń księgarskich – dorobek drukarski XVIII wieku. Publikacje z serii *Książka polska w ogłoszeniach prasowych XVIII wieku. Źródła*, przygotowywane najpierw przez Stanisława Grzeszczuka i Danutę Hombek, a potem tylko przez tę drugą autorkę, ukazują w sposób dowodny rozmiary dokonań naszego drukarstwa osiemnastowiecznego oraz pozwalają rozpoznać jego rozmach, ambicje i znaczenie dla ruchu umysłowego epoki.

Nie doczekało się natomiast kontynuacji inne fundamentalne dokonanie pierwszej powojennej generacji badaczy oświecenia: opracowane przez Elżbietę Aleksandrowską z zespołem cztery oświeceniowe tomy *Bibliografii literatury polskiej „Nowy Korbut”* obejmują publikacje tylko do lat siedemdziesiątych XX wieku i nie są kontynuowane, co sprawia, że badacze epoki są pozbawieni profesjonalnej bibliografii podmiotowej i przedmiotowej od ponad czterdziestu lat i muszą sami na własny użytek gromadzić podstawowe informacje w sytuacji dużego rozproszenia ruchu wydawniczego (obejmujący dłuższy okres przewodnik biograficzny i bibliograficzny *Dawni pisarze polscy od początków piśmiennictwa do Młodej Polski* jest wybiórczy w zakresie haseł autorskich i w zakresie literatury przedmiotu, może więc służyć raczej studentom niż profesjonalnym badaczom). Co więcej, ciągle nie ma dostępu do wykonanej przez Elżbietę Aleksandrowską w ramach grantu KBN bibliografii zawartości „Monitora”,

mamy natomiast ponownie opublikowaną przez tę samą autorkę, poszerzoną i udoskonaloną monografię bibliograficzną „Zabaw Przyjemnych i Pożytecznych” (Warszawa 1999), co jest wielkim wsparciem warsztatowym.

Okres powojenny zapisał się bujnym rozwojem badań nad teatrem w drugiej połowie XVIII wieku, ukazały się zarówno liczne edycje utworów dramatycznych, jak i indywidualne (przede wszystkim Zbigniewa Raszewskiego, Mieczysława Klimowicza, Karyny Wierzbickiej, Jerzego Jackła, Jana Kotta) i zbiorowe książki (tu fundamentalna publikacja źródłowa *Teatr Narodowy 1765-1794*, Warszawa 1967) dotyczące przede wszystkim narodowej sceny polskiej. Kolejne pokolenie badaczy teatru zajęło się przede wszystkim wcześniejszym etapem życia teatralnego, a więc teatrem szkolnym, któremu wiele cennych publikacji poświęciła Irena Kadulka, a także w nowej perspektywie badawczej ukazała Barbara Judkowiak w książce *Wzgardzony wielość. Kultura teatralna czasów saskich i jej tradycje* (Poznań 2007). Kontynuatką badań nad teatrem stanisławowskim i późniejszym stała się natomiast Dobrochna Ratajczakowa, autorka nie tylko *Komedii oświeconych* (Warszawa 1993), ale też ważnych książek o różnych zjawiskach i problemach dramatu oraz życia teatralnego czasów stanisławowskich i późniejszych. Publikacją fundamentalną dla badań nad teatrem epoki jest (sfinalizowana wydawniczo z opóźnieniem) książka Marii Rutkowskiej *Terminologia dramatu i teatru w polskim oświeceniu* (Poznań 2007). Natomiast ukończenie edycji dzieł dramatycznych Franciszka Zabłockiego zaowocowało między innymi podjęciem prac nad źródłami jego utworów oraz sposobami przenoszenia dramatów obcych na grunt polszczyzny w bardzo ważnej poznawczo, jak również inspirującej metodologicznie książce Justyny Łukaszewicz *Dramaty Franciszka Zabłockiego jako przekłady i adaptacje* (Wrocław 2006).

Ambicją i dążeniem powojennego pokolenia badaczy XVIII wieku było także opracowanie monografii wybitnych pisarzy epoki. Nie powstały jednak takie monografie, a następcy również nie podjęli tego zadania, co tłumaczyć można zarówno ciągle odczuwanym lękiem przed niepełnym rozeznaniem źródeł, jak i ogólnym kryzysem

tego gatunku piśmiennictwa naukowego. Zainteresowania poszczególnymi pisarzami finalizowały się więc najczęściej w publikacjach podejmujących wybrane problemy ich twórczości, jak np. w książce Barbary Wolskiej o motywach poezji Naruszewicza; Józefa Tomasa Pokrzywniaka o komediach Krasickiego; Zofii Rejman o Woroniczu jako poecie i kapłanie; Krystyny Stasiewicz o Elżbiecie Drużbackiej; Pawła Kaczyńskiego o twórczości prozatorskiej Kajetana Węgierskiego; Sławomira Kufla o poezji Adama Jerzego Czartoryskiego; Elżbiety Wichrowskiej o Kantorberym Tymowskim w świetle nowych źródeł; Aliny Aleksandrowicz o polskości i europejskości Izabeli Czartoryskiej; Małgorzaty Chachaj o dramach i tragediach Niemcewicza i Ewy Szczepan o późnych dramatach tegoż twórcy; Romana Doktora o Krasickim ukazany w „ponowoczesnej” perspektywie powszedniości; Bożeny Mazurkowej o poetyckiej przyjaźni Książka i Zabłockiego; Magdaleny Patro-Kucab o późnej poezji Brodzińskiego. Może najbliższej tradycyjnego wzorca monografii usytuowała się książka Barbary Czwornóg-Jadczak *Klasyk aż do śmierci. Twórczość literacka Franciszka Wężyka* (Lublin 1994), choć też nie objęła całości wielorakich dokonań autora *Okolic Krakowa*. Powstała natomiast wzorcowa i odkrywczą monografią biograficzną badacza z pierwszego powojennego pokolenia – Zbigniewa Golińskiego *Krasicki* (Warszawa 1979, 2002), będąca podsumowaniem jego wieloletnich prac nad dziełem XBW, a także tego samego pióra fundamentalny *Kalendarz życia i twórczości Ignacego Krasickiego* (t. 1-2, Poznań 2011), po śmierci autora przygotowany do druku przez Magdalenę Górską. Trzeba też odnotować istotny wkład badaczy zagranicznych do wiedzy o twórcach polskiego oświecenia: ukazały się polskie przekłady (świetnie wykonane przez Annę Wasilewską) dwu książek François Rosseta i Dominique’a Triaire’a w nowym świetle ukazujących życie i twórczość Jana Potockiego: *Jan Potocki. Biografia* (Warszawa 2006) i *Z Warszawy do Saragossy. Jan Potocki i jego dzieło* (Warszawa 2005). Francuskiego badacza Henri Rossiego zainteresowała natomiast postać Anny z Tyszkiewiczów Potockiej, czego efektem jest ciekawa książka *Anna Potocka. Des Lumières au Romantisme* (Paris 2001).

Nowym na terenie badań oświeceniowych typem publikacji dotyczących jednego pisarza stały się książki poświęcone interpretacjom wybranych utworów. Ukazały się więc *Dramaty Franciszka Zabłockiego: interpretacje* (Wrocław 2000), *Czytanie Naruszewicza. Interpretacje* (Wrocław 2000), *Czytanie Książnina* (Warszawa 2011). Jest to ciekawy i poznawczo owocny sposób zbliżenia do ujęć całościowych poprzez wnikliwy ogląd dzieł reprezentacyjnych lub wyróżnionych z innych poznawczo motywowanych powodów. Książką o innym charakterze, ale także poświęconą jednemu pisarzowi, jest rocznicowa publikacja *Ignacy Krasicki – nowe spojrzenia* (Warszawa 2001).

Zainteresowaniem cieszyła się też problematyka gatunków literackich epoki oświecenia. Obok wymienionej już książki Dobrochny Ratajczakowej o komedii mamy na półce książki o elegii (Roman Doktor) i poemacie heroikomicznym (Roman Dąbrowski). Ciągłe intrygująca jest sprawa oświeceniowej powieści, o której pisali Grzegorz Zając – w perspektywie poetyki konstrukcji fabularnych i Roman Magryś – z punktu widzenia konstrukcji bohaterów, zaś wcześniej – Joanna Zawadzka o stereotypach powieści sentymentalnej i Ewa Szary-Matywiecka o *Malwinie Wirtemberskiej*. Powstało również sporo publikacji – zarówno edytorskich, jak i interpretacyjnych mających za przedmiot pamiętnikarstwo epoki, by przykładowo wymienić choćby ciekawą książkę Agaty Roćko o pamiętnikach zesłańców syberyjskich, Izabelli Zatorskiej o relacjach podróżniczych Maksymiliana Wiklińskiego czy Elwiry Jeglińskiej o Niemcewicza relacjach z podróży po Ameryce.

Patrząc na półki, można jednak zauważyć, że wśród nowszych prac poświęconych epoce oświecenia dominują książki o charakterze problemowo-przekrojowym, a zakres spraw i zjawisk poddawanych badawczemu oglądowi jest rozległy i zróżnicowany. Ciągłe aktualne są więc prace dotyczące życia kulturalnego i jego organizacji w poszczególnych regionach Rzeczypospolitej: od krakowskiej *Prowincji oświeconej* Jerzego Snopka do książki Ireny Kadulskiej przedstawiającej wnikliwie w nowym świetle ośrodek jezuicki w Połocku, Anny Grześkowiak-Krwawicz o kulturze literackiej oświeceniowego Gdańska, czy licznych publikacji Aliny Aleksandrowicz nieustannie prowadzącej prace nad ośrodkiem puławskim. Trzeba tu także odno-

tować ważną książkę badacza zagranicznego na temat polskiej kultury literackiej w XVIII wieku: holenderski slawista Jan IJ. van der Meer jest autorem publikacji *Literary activities and attitudes in the Stanisławian Age in Poland (1764-1795). A social system?* (Amsterdam – New York 2002), będącej pierwszą całościową charakterystyką przestrzeni literackiej tego czasu. Wielka szkoda, że nie spotkała się ona z szerszym oddźwiękiem w naszych badaniach tych problemów. Rozwijają się badania interdyscyplinarne, śledzące sposoby funkcjonowania różnych typów symboliki w piśmiennictwie i sztukach plastycznych, jak w książce Magdaleny Górskiej *Polonia – Respublica – Patria. Personifikacje Polski w sztuce XVI-XVIII wieku* (Wrocław 2005), czy Bogusława Pfeiffera *Rex et Patria. Temat władcy, narodu i ojczyzny w literaturze i sztuce XVIII stulecia* (Wrocław 2012).

Podjęmowane są też sprawy tradycji literackiej i relacji między piśmiennictwem oświecenia a epoką staropolską, w szczególności zaś – osiemnastowiecznej recepcji twórczości Kochanowskiego, jak w ważnej książce Tomasza Chachulskiego *Opóźnione pokolenie. Studia o recepcji „głębokiej” Jana Kochanowskiego w poezji polskiej XVIII wieku* (Warszawa 2006). Na półkach mamy też publikacje dotyczące generalnych kwestii procesu literackiego na przełomie XVIII i XIX wieku, pogranicza oświecenia i romantyzmu, ciągle aktualna jest dyskusja na temat relacji między tymi epokami i przejawów tzw. przełomu romantycznego, jak w książce Piotra Żbikowskiego *W pierwszych latach narodowej niewoli. Schyłek polskiego oświecenia i zwiastuny romantyzmu* (Wrocław 2007). Pojawiają się ujęcia komparatystyczne, jak Marcina Cieńskiego *Formacja oświeceniowa w literaturze Polski i Niemiec* (Wrocław 1992) czy monografia angielskiego wybitnego badacza historii i kultury polskiej Richarda Butterwicka *Stanisław August a kultura angielska* (Warszawa 2000).

Dla dzisiejszych zainteresowań badaczy charakterystyczne jest podejmowanie kwestii związanych z tematami, motywami i wątkami piśmiennictwa epoki i rozpatrywanie ich w wielu perspektywach, zarówno ściśle literackich, jak i socjologiczno-kulturowych i antropologicznych. Takie książki, jak Aleksandry Norkowskiej *Wizerunki władcy. Stanisław August w poezji okolicznościowej (1764-1795)* (Kraków

2006) czy Pawła Kaczyńskiego *Rodzina w literaturze stanisławowskiej. Motywy – konwencje – poglądy* (Wrocław 2009) przynoszą nowe spojrzenia na twórczość epoki, postrzeganą w perspektywie nie tylko *stricte* literackiej, ale też w powiązaniu z szerszymi procesami kulturowymi, a nawet politycznymi, które stanowią jej kontekst interpretacyjny. Takie same ujęcia, występują może jeszcze bardziej wyraziście w naukowym piśmarstwie Janusza Ryby, który z upodobaniem śledzi takie zjawiska pogranicza literatury oraz życia obyczajowego i praktyk kulturowych, jak podróże, maskarada, kamuflaż, przygody najsłynniejszych awanturników, żywioł salonowo-towarzyski, to, co należy do sfery nieoficjalnej, do „oświeceniowych *tutti frutti*” będących przejawem „uwodzicielskich oblicz oświecenia” – sfera zainteresowań i ujęć sygnalizowana jest przez badacza także w stylizacji tytułów książek. Zbliżoną nieco wizję epoki proponują czytelnikom badacze, których poszukiwania skupiają się wokół sfery idyllicznej, którzy eksponują w literaturze motywy i obrazy sielankowe w ujęciu wykraczającym poza ujęcia gatunkowe, odtwarzają osiemnastowieczne upodobania do ogrodów oraz więzi z naturą – dziką lub upiększaną i poddawaną kształtotwórczym działaniom ludzkim, stanowiącą azyl i ucieczkę od problemów życia publicznego. Wszystkie te kwestie znajdujemy w książce Marcina Cieńskiego *Pejzaże oświeconych. Sposoby przedstawiania krajobrazu w literaturze polskiej w latach 1770–1830* (Wrocław 2000), która ukazuje początki nowożytnej estetyki pejzażu w perspektywie europejskiej oraz sposoby podejścia do wyobrażania natury w twórczości najważniejszych pisarzy oświecenia, przecierających drogi doświadczeń poetyckich twórcom następnej epoki. W tym kręgu mieszczą się też spostrzeżenia na temat dostrzegalnych wśród ludzi oświeceniowych postaw i nastrojów melancholii, uczuć nostalgicznych, elegijnych, owocujących często wypracowywaniem nowych środków mowy poetyckiej, wzbogacaniem skali emocjonalnej utworów oraz szczególnymi sposobami obrazowania przyrody, a także – ciekawymi propozycjami dostrzegania w naturze nie tylko źródła konsolacji, ale też terenu prac dla dobra ogółu, dla umacniania więzi z tradycją i rodzimością.

Na przeciwnym biegunie zainteresowań sytuują się natomiast – ważne dla wiedzy o epoce, a dominujące w badaniach tuż powojennych – prace dotyczące problematyki życia zbiorowego, ukazujące postawy polityczne, ruch myśli, przemiany idei, projekty reform, a także sposoby reagowania na dramatyczne wydarzenia rozbiorów i utraty niepodległości. Tę ostatnią kwestię podejmuje książka Piotra Żbikowskiego „...bolem śmiertelnym ściśnione mam serce...”. *Rozpacz oświeconych u źródeł przelomu w poezji polskiej w latach 1793-1805* (Wrocław 1998) oraz jego uczniów, w szczególności Marka Nalepy (m.in. *Takie życie dziś nasze, gdy Polska ustaje... Pisarze stanisławowscy a upadek Rzeczypospolitej*, Wrocław 2002). Publikacje te – ważne, choć w niektórych sprawach budzące kontrowersje – nie stały się jednak przedmiotem naukowej dyskusji, czego należy żałować, bo była to okazja do podjęcia systematycznej refleksji o sprawach fundamentalnych w perspektywie nie tylko twórczości literackiej oświecenia. W tym samym nurcie zainteresowań sytuują się publikacje dotyczące poezji politycznej (Barbary Wolskiej, Krystyny Maksimowicz), a przede wszystkim – podjęte przez Annę Grześkowiak-Krwawicz prace nad piśmiennictwem publicystycznym, które przez wiele lat było całkowicie niemal zaniedbane badawczo. Efektem tych działań naukowych są dwie fundamentalne książki tej autorki, metodologicznie sytuujące się w sferze historii idei, a dotyczące centralnych problemów diskutowanych w przestrzeni publicznej Rzeczypospolitej drugiej połowy XVIII wieku. Pierwsza – *O formę rządu czy o rząd dusz? Publicystyka polityczna Sejmu Czteroletniego* (Warszawa 2000) – ukazuje ferment ideowy i myślowy czasu szczególnie ważnego w dziejach Polski, analizuje propozycje reform, kierunki proponowanych zmian ustrojowych, a także sposoby kształtowania opinii publicznej i zdobywania jej poparcia przez przedstawicieli ówczesnych orientacji politycznych. Jest to pierwsze od czasu prac Władysława Konopczyńskiego tak całościowe i wszechstronne spojrzenie na piśmiennictwo polityczne XVIII wieku, oparte na bardzo szerokiej bazie źródłowej i nowatorskie w metodologicznym podejściu do badań tego gatunku piśmiennictwa. Poznawcza ranga drugiej książki – *Regina Libertas. Wolność w polskiej myśli politycznej XVIII wieku*

(Gdańsk 2006) jest jeszcze większa, dotyczy ona bowiem pojęcia i zjawiska odnoszącego się do samej istoty ustroju Rzeczypospolitej i stanowiącego główną oś ideową myśli politycznej, ale też koncepcji antropologicznych formułowanych bezpośrednio i pośrednio w polskim piśmiennictwie tego czasu. Wszystkie te książki równoważą niejako ten biegun zainteresowań badawczych, który skupia prace poświęcone raczej uczuciom i prywatności, temu, co ulotne i partykularne, co przebiega w sferze indywidualnych potrzeb, skłonności i wyborów. Publikacje sytuujące się na tych przeciwległych biegunach zainteresowań i problemów oraz te, które mieszczą się w przestrzeni przez te bieguny wyznaczonej, stanowią o bogactwie i atrakcyjności poznawczej najnowszych badań nad piśmiennictwem oświecenia. Oczywiście, poza książkami autorskimi mamy na półce sporo tomów zbiorowych, poświęconych wybranym problemom kultury epoki, albo też gromadzącym różnorodne aktualne prace będące na warsztatach uczonych, ich charakterystyka wymagałaby także spokojnego oglądu. Mamy więc co czytać, mamy o czym myśleć, mamy też doskonałą pomoc w dydaktyce uniwersyteckiej, w której jednak – niestety – coraz mniej miejsca poświęca się wiekowi świateł, co prowadzi nie tylko do ograniczania wiedzy humanistów o dziejach naszej kultury, ale też wypacza jej obraz i pozbawia wglądu w wydarzenia i idee o fundamentalnej roli dla zrozumienia współczesności. Staram się jednak nie kończyć tej refleksji nutą pesymistyczną, trzeba cieszyć się sporym gronem nowych pokoleń badaczy, którzy zrobili już wiele dla poznania kultury osiemnastowiecznej i nie tracą zapału do dalszej pracy. Trzeba mieć nadzieję, że nasze półki nadal będą zapełniać się ważnymi, ciekawymi książkami, a wiedza o epoce dotrze również do szerszego grona myślących odbiorców, którzy zaciekawieni są genealogią dnia dzisiejszego.

Warszawa, lipiec 2012

SŁOWA KLUCZOWE:

badacze literatury, oświecenie, stan badań

BIBLIOGRAFIA

Aleksandrowicz Alina [1998]. *Izabela Czartoryska: polskość i europejskość: sunt lacrimae rerum*. Lublin: Wyd. UMCS. ISBN: 9788322710920.

Aleksandrowska Elżbieta [1999]. „Zabawy Przyjemne i Pożyteczne”. 1770–1777. Warszawa: IBL PAN. ISBN: 8387456489.

Antologia poezji porozbiorowej lat 1793–1806. Między rozpaczą i nadzieją [2006]. Oprac. Marek Nalepa. Kraków: Collegium Columbinum. ISBN: 9788389973160.

Bibliografia literatury polskiej „Nowy Korbut” [1966–1972]. Oprac. Elżbieta Aleksandrowska z zespołem. Seria II: Oświecenie. T. 4–6. Warszawa: PIW.

Butterwick Richard [2000]. *Stanisław August a kultura angielska*. Warszawa: IBL PAN. ISBN: 9788387456597.

Chachaj Małgorzata [2007]. *Dramy i tragedie historyczne Juliana Ursyna Niemcewicza*. Lublin: Wyd. UMCS. ISBN: 9788322726273.

Chachulski Tomasz [2006]. *Opóźnione pokolenie. Studia o recepcji „głębokiej” Jana Kochanowskiego w poezji polskiej XVIII wieku*. Warszawa: IBL PAN. ISBN: 9788389348647.

Cieński Marcin [1992]. *Formacja oświeceniowa w literaturze Polski i Niemiec*. Wrocław: Wiedza o kulturze. ISBN: 9788370440053.

Cieński Marcin [2000]. *Pejzaże oświeconych. Sposoby przedstawiania krajozbrazu w literaturze polskiej w latach 1770–1830*. Wrocław: Wyd. UWr. ISBN: 9788322921241.

Czwórnóg-Jadczak Barbara [1994]. *Klasyk aż do śmierci. Twórczość literacka Franciszka Wężyka*. „Rozprawy Wydziału Humanistycznego – Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej. Rozprawy Habilitacyjne”. Lublin: Wyd. UMCS. ISSN: 08607745.

Czytanie Adama Naruszewicza. Interpretacje [2000]. Red. Tomasz Chachulski. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich. ISBN: 9788304045538.

Czytanie Książnina [2011]. Red. Bożena Mazurkova, Tomasz Chachulski. Warszawa: Fundacja Akademia Humanistyczna. ISBN: 9788361750086.

Dawni pisarze polscy od początków piśmiennictwa do Młodej Polski: przewodnik biograficzny i bibliograficzny [2000–2004]. Koordynacja całości Roman Loth. T. 1–5. Warszawa: WSiP. ISBN: 8302075248.

- Dąbrowski Roman** [2004]. *Poemat heroikomiczny w literaturze polskiego oświecenia*. Kraków: Księgarnia Akademicka. ISBN: 9788371887345.
- Doktor Roman** [1999]. *Polska elegia oświeceniowa: dzieje i model gatunku 1740-1822*. Lublin: Wyd. KUL. ISBN: 9788322807941.
- Doktor Roman** [2011]. *Krasicki nasz powszedni*. Lublin: Wyd. KUL. ISBN: 9788377021705.
- Dramaty Franciszka Zabłockiego: interpretacje* [2000]. Oprac. Marcin Cieński, Teresa Kostkiewiczowa. Wrocław: Wyd. UWr. ISBN: 9788322920541.
- Goliński Zbigniew** [1979]. *Ignacy Krasicki*. Warszawa: PIW. ISBN: 9788306002409.
- Goliński Zbigniew** [2011]. *Kalendarz życia i twórczości Ignacego Krasickiego*. Poznań: Wydawnictwo PTPN. T. 1-2. ISBN: 9788376540474.
- Górska Magdalena** [2005]. *Polonia – Respublica – Patria. Personifikacje Polski w sztuce XVI-XVIII wieku*. Wrocław: Wyd. UWr. ISBN: 8322926154.
- Grześkowiak-Krwawicz Anna** [1998]. *Gdańsk oświecony: szkice o kulturze literackiej Gdańska w dobie Oświecenia*. Warszawa: IBL. ISBN: 9788387456146.
- Grześkowiak-Krwawicz Anna** [2000]. *O formę rządu czy o rząd dusz? Publicystyka polityczna Sejmu Czteroletniego*. Warszawa: IBL. ISBN: 9788387456474.
- Grześkowiak-Krwawicz Anna** [2006]. *Regina Libertas. Wolność w polskiej myśli politycznej XVIII wieku*. Gdańsk: Słowo – Obraz – Terytoria. ISBN: 8374537361
- Ignacy Krasicki – nowe spojrzenia* [2001]. Red. Zbigniew Goliński, Teresa Kostkiewiczowa, Krystyna Stasiewicz. Warszawa: DiG. ISBN: 9788371812323.
- Jeglińska Elwira** [2010]. *Między marzeniem a rzeczywistością. Ameryka w twórczości Juliana Ursyna Niemcewicza*. Poznań: Biblioteka Poznańskich Studiów Polonistycznych. ISBN: 9788361573227.
- Judkowiak Barbara** [2007]. *Wzgardzony wielogłos. Kultura teatralna czasów saskich i jej tradycje*. Poznań: Wyd. Nauk. UAM. ISBN: 9788323218200.
- Kaczyński Paweł** [2001]. *Niedokończona podróż. Proza Tomasza Kajetana Węgierskiego. Studia i przekroje*. Wrocław: Wyd. UWr. ISBN: 9788322921333.
- Kaczyński Paweł** [2009]. *Rodzina w literaturze stanisławowskiej. Motywy – konwencje – poglądy*. Wrocław: Wyd. UWr. ISBN: 9788322930280.
- Kadulska Irena** [1997]. *Teatr jezuicki XVIII i XIX wieku w Polsce z antologią dramatu*. Gdańsk: Wyd. UG. ISBN: 9788370176952.

Kadulska Irena [2004]. *Akademia Połocka: ośrodek kultury na Kresach 1812-1820*. Gdańsk: Wyd. UG. ISBN: 9788373262386.

Książka polska w ogłoszeniach prasowych XVIII wieku. Źródła [1996, 2000, 2005]. T. 3. „Gazeta Warszawska” 1793-1800; Aneks 1774-1793. Oprac. Stanisław Grzeszczuk, Danuta Hombek. Pod red. Zbigniewa Golińskiego. Kraków: Universitas 1996. ISBN: 8370523889. T. 4. *Od „Nowin Polskich” do „Wiadomości Warszawskich” 1729-1773*. Oprac. Stanisław Grzeszczuk, Danuta Hombek. Pod red. Zbigniewa Golińskiego. Kraków: Universitas 2000. ISBN: 8370526780. T. 5. „Gazeta Narodowa i Obca” – „Korespondent Warszawski” 1791-1800. Oprac. Danuta Hombek. Pod red. Zbigniewa Golińskiego. Kraków: Universitas 2005. ISBN: 8324204695.

Kufel Sławomir [2003]. *Twórczość poetycka Adama Jerzego Czartoryskiego*. Zielona Góra: Oficyna Wyd. UZ. ISBN: 8389321319.

Literatura konfederacji barskiej [2005-2008]. T. 1-4. Pod red. Janusza Maciejewskiego oraz Agnieszki Bąbel, Agaty Grabowskiej-Kuniczuk i Jacka Wójcickiego. Warszawa: DiG. ISBN: 8371813961, 837181397X, 9788371813955, 9788371815850.

Łukaszewicz Justyna [2006]. *Dramaty Franciszka Zabłockiego jako przekłady i adaptacje*. Wrocław: Wyd. UWr. ISBN: 9788322927748.

Magryś Roman [2007]. *Bohater literacki powieści stanisławowskiej: poszukiwanie współczesnej interpretacji artystycznego fenotypu*. Rzeszów: Wyd. UR. ISBN: 9788373383340.

Maksimowicz Krystyna [2000]. *Poezja polityczna a Sejm Czteroletni*. Gdańsk: Wyd. UG. ISBN: 9788370178888.

Mazurkowa Bożena [2008]. *Na ziemskich i niebieskich szlakach: studia o poezji Franciszka Zabłockiego i Franciszka Dionizego Książczaka*. Katowice: Wyd. UŚ. ISBN: 9788322617861.

Meer Jan IJ. van der [2002]. *Literary activities and attitudes in the Stanisławian Age in Poland (1764-1795). A social system?* Amsterdam – New York: Rodopi. ISBN: 9789042009332.

Nalepa Marek [2002]. *Takie życie dziś nasze, gdy Polska ustaje... Pisarze stanisławowscy a upadek Rzeczypospolitej*. Wrocław: Wyd. UWr. ISBN: 9788322923009.

Norkowska Aleksandra [2006]. *Wizerunki władcy. Stanisław August w poezji okolicznościowej (1764-1795)*. Kraków: Collegium Columbinum. ISBN: 9788389973108.

Pfeiffer Bogusław [2012]. *Rex et Patria. Temat władcy, narodu i ojczyzny w literaturze i sztuce XVIII stulecia*. Wrocław: DiG. ISBN: 9788371817021.

Poezyje Franciszka Dyjonizego Książki ręką własną pisane: druk pomocniczy do zdjęć cyfrowych rękopisu Fundacji Książki Czartoryskich przy Muzeum Narodowym [2006]. Red. Elżbieta Białoń. Kraków: Collegium Columbinum. ISBN: 8389973243.

Pokrzywniak Józef Tomasz [1995]. *Komedie Ignacego Krasickiego*. Poznań: Wyd. Nauk. UAM. ISBN: 9788323205340.

Ratajczakowa Dobrochna [1993]. *Komedie oświeconych 1752-1795*. Warszawa: PWN. ISBN: 8301111186.

Rejman Zofia [1992]. *Jan Paweł Woronicz, poeta i kapłan*. Chotomów: Verba. ISBN: 9788385061274.

Rocko Agata [2001]. *Pamiętniki polskich zesłańców na Syberię w XVIII wieku*. Olsztyn: Wyd. UWM. ISBN: 9788372990310.

Rosset François, Triaire Dominique [2005]. *Z Warszawy do Saragossy. Jan Potocki i jego dzieło*. Red. Anna Wasilewska. Warszawa: IBL PAN. ISBN: 9788389348548.

Rosset François, Triaire Dominique [2006]. *Jan Potocki*. Tłum. Anna Wasilewska. Warszawa: W.A.B. ISBN: 8374142340.

Rossi Henri [2001]. *Anna Potocka: des Lumières au Romantisme*. Paris: Homoré Champion. ISBN: 9782745304131.

Rutkowska Maria [2007]. *Terminologia dramatu i teatru w polskim Oświeceniu*. Poznań: Instytut im. Oskara Kolberga. ISBN: 9788392172741.

Snopek Jerzy [1992]. *Prowincja oświecona: kultura literacka Ziemi Krakowskiej w dobie Oświecenia 1750-1815*. Warszawa: IBL. ISBN: 9788385605034.

Stasiewicz Krystyna [1992]. *Elżbieta Drużbacka: najwybitniejsza poetka czasów saskich*. Olsztyn: WPS. ISBN: 9788385010920.

Szary-Matywiecka Ewa [1994]. *„Malwina”, czyli głos i pismo w powieści*. Warszawa: IBL. ISBN: 9788385605331.

Szczepan Ewa [2011]. *Pogrobowiec oświecenia czy nowator? Dziewiętnastowieczna twórczość dramatyczna Juliana Ursyna Niemcewicza*. Szczecin: Wyd. Nauk. US. ISBN: 9788372417619.

Wichrowska Elżbieta [2002]. *Kantorbery Tymowski w świetle nowych źródeł*. Warszawa: Wydział Polonistyki UW. ISBN: 9788387608088.

Wiersze polityczne pierwszego rozbioru i sejmu delegacyjnego 1772-1775 [2001]. Oprac. Barbara Wolska. Warszawa: Wyd. Sejmowe. ISBN: 9788370593537.

Wiersze polityczne Sejmu Czteroletniego [1998, 2000]. Oprac. Krystyna Maksimowicz. Warszawa: Wyd. Sejmowe 1998. Cz. I: 1778-1789. ISBN: 9788370593544. Warszawa: Wyd. Sejmowe 2000. Cz. II: 1790-1792. ISBN: 9788370593537.

Wikliński Maksymilian [2008]. *Podróże*. Tłum. i oprac. Izabella Zatorska. Łask: Oficyna Wyd. Leksem. ISBN: 9788360178621.

Wolska Barbara [1982]. *Poezja polityczna czasów pierwszego rozbioru i sejmu delegacyjnego 1772-1775*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich. ISBN: 9788304011106.

Wolska Barbara [1995]. *W świecie zywiołów, Boga i człowieka: studia o poezji Adama Naruszewicza*. Łódź: Wyd. UŁ. ISBN: 9788370168674.

Teatr Narodowy 1765-1794 [1967]. Red. Jan Kott. Oprac. Jerzy Jackl. Warszawa: PIW.

Zając Grzegorz [2002]. *Fabula powieści polskiego oświecenia*. Kraków: Wyd. UJ. ISBN: 9788323316169.

Zawadzka Joanna [1997]. *Kronika serc czułych: stereotypy polskiej powieści sentymentalnej I połowy XIX wieku*. Warszawa: IBL. ISBN: 9788387456092.

Żbikowski Piotr [1998]. „...bolem śmiertelnym ściśnione mam serce...” *Rozpacz oświeconych u źródeł przełomu w poezji polskiej w latach 1793-1805*. Wrocław: Fundacja na Rzecz Nauki Polskiej. ISBN: 9788385220824.

Żbikowski Piotr [2007]. *W pierwszych latach narodowej niewoli. Schyłek polskiego oświecenia i zwiastuny romantyzmu*. Wrocław: Wyd. UWr. ISBN: 9788322928196.

Teresa Kostkiewiczowa

BETWEEN DRAMAS OF POLITICS AND GARDEN IDYLL
(HOLIDAY REFLECTIONS ON INTERESTS OF
POLISH ENLIGHTENMENT LITERATURE RESEARCHERS
AT THE BEGINNING OF THE 21ST CENTURY)

(summary)

The paper is free reflection on the present state of research on the literature and culture of the Enlightenment, as well as a review of publications concerning the Enlightenment literature and culture. The paper shows a gradual change in the areas of interest of researchers from different generations, the most important scientific achievements and the problems that their successors have to face.

KEYWORDS

literary scholars, Enlightenment, the state of research

Tłum. Marta Koniarek